

B | S | T The Black Sea Trust
for Regional Cooperation
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Марина Воротнюк

АУДИТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНА- СЛОВАЧЧИНА

ДИСКУСІЙНА ЗАПИСКА

B | S | T The Black Sea Trust
for Regional Cooperation
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Марина Воротнюк

АУДИТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ:

**УКРАЇНА-
СЛОВАЧЧИНА**

ДИСКУСІЙНА ЗАПИСКА

Київ

2016

Публікація підготовлена у рамках проекту Інституту світової політики «Аудит зовнішньої політики України». Цей проект виконується за підтримки «Чорноморського фонду для регіональної співпраці» Німецького фонду Маршалла (GMF), Міжнародного Вишеградського Фонду та «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів України», яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» (МФВ) у партнерстві з Фондом розвитку аналітичних центрів (ТТФ) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні (SIDA).

Зміст дослідження є винятково відповідальністю Інституту світової політики та не обов'язково відображає погляди Німецького фонду Маршалла, уряду Швеції, Міжнародного фонду «Відродження», Фонду розвитку аналітичних центрів та Міжнародного Вишеградського Фонду. Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього дослідження у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Фото:

Адміністрація Президента

Автор:

Марина Воротнюк

*Редактор
та координатор проекту:*

Катерина Зарембо

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Інтереси України щодо Словаччини і Словаччини щодо України: «мапа цілей»	9
2.1. Політичний діалог: «Київ у тіні Москви»	9
2.2. Специфіка економічної співпраці	13
2.3. Енергетична безпека: двоє в одному човні	16
2.4. Невідомі сусіди: ментальна «залізна завіса» між українським та словацьким суспільствами	18
3. Зацікавлені особи, групи інтересів та впливу	22
4. Наявні та потенційні ризики, конфлікти	30
5. Рекомендації	34
Додатки	36
Подяка	38

1. ВСТУП

Українсько-словацькі відносини важко пояснити в чорно-білій палітрі сприйняття світу. Їхня історія рясніє як позитивними прикладами співпраці, так і неоднозначними, складними подіями. На сучасному етапі експерту чи пересічному українському громадянину, який намагається вписати Словацьку Республіку (СР) в систему координат «друг-недруг України в Європі», буде складно це зробити. Словацькі співрозмовники визнають, що Україна неоднозначно сприймається в словацькому суспільстві та політикумі, а українсько-російський конфлікт став випробуванням, яке оголило ціннісні суперечності в суспільстві, що має власний посткомуністичний синдром.

Україна є невідомим сусідом, який, на відміну від сусідніх Угорщини чи Австрії, сприймається як далека периферія Європи. І справа не тільки в тому, що столиця Братислава, а й, отже, епіцентр словацького policy-making, географічно розміщена на кордонах з вищезгаданими країнами і в найвіддаленішій від України точці. Однак дається взнаки й той факт, що «залізна завіса», яка в часи комунізму відділяла комуністичні країни Центральної Європи не тільки від Західної Європи, а й від своїх сусідів в СРСР, збереглась у вигляді вже не фізичної, а ментальної «завіси». Події в Україні привернули до неї увагу, але проблема непізнаності України та українців у Словаччині не була розв'язана, а інформаційний вакуум продовжує заповнюватись викривленими уявленнями та стереотипами.

Причиною історичної «прохолоди» словаків до України є те, що вони сприймають її через російську призму, оскільки словацький націоналізм, на відміну від українського чи польського, був традиційно проросійським. Словаки завжди були симпатиками ідей панславізму¹. Словацький експерт Александр Дулеба пише з цього приводу:

«Розглядаючи історії словацького та українського націоналізму, важко знайти приклади спільних інтересів і співпраці в минулому.

¹ Alexander Duleba. Slovakia's foreign policy towards the Russian-Ukrainian conflict. In "Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict". Edited by Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov. Heinrich-Böll-Stiftung. Warsaw, 2015. – P.163.

З іншого боку, на відміну від польсько-українських відносин, також не існує історичних конфліктів, які могли би стати джерелом національної ворожнечі чи конфлікту в майбутньому. Скоріше словаки та українці — історично байдужі одне до одного»².

«Ми маємо спільний кордон з Україною, але нібито багато хто забув, що за тим кордоном Україна, а не Росія». Так характеризувала ситуацію зі словацькою позицією щодо України парламентар Народної Ради Словацької Республіки під час дискусій, присвячених ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС³. Росія — це окремий культурний пласт у словацькій колективній свідомості. Події придушення Москвою Празької весни в Чехословаччині в 1968 році не обов'язково мали однаково травматичний вплив на чеське та словацьке суспільство, а спротив диктатурі Кремля не став частиною словацького генетичного коду. В результаті, за даними опитувань, — ставлення до російської агресії проти України більш індіферентне. Як і у випадку багатьох інших країн, Росії вдалося автоматично успадкувати все те, що репрезентує російську (в широкому сенсі) культуру, яку в Словаччині поважають. За даними Євростату, Словаччина є четвертою країною-членом ЄС за кількістю школярів, які обрали російську мову як другу зарубіжну мову (після Литви, Естонії та Латвії), з 20,5 % у 2013 р.⁴ Тому в очах багатьох словаків більш жорстка позиція щодо російської агресії проти України прирівнюється до русофобії, і це грає на руку російської пропаганди в країні.

Починаючи з кінця 2015 року, експерти характеризують стан словацько-українських відносин як «медовий місяць» — принаймні у тому, що стосується політичної риторики. На двосторонніх зустрічах Україна отримує високу оцінку від своїх словацьких партнерів, які зазначають, що українська влада протягом останніх

² *Ibid.* — 163.

³ *Із транскриптами дискусії можна ознайомитись на сайті Народної Ради СР. 9. deň rokovania.*— 23.9.2014. — <http://hrrs.sk.sayit.parldata.eu/6-n%C3%A1rodn%C3%A1-rada-2012-/37-sch%C3%B4dza/9-de%C5%88-rokovania-23-9-2014>. — Last access 9.06.2016.

⁴ *Eurostat Newsrelease 64/2015-24. 2015. — September — Available at :* <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7008563/3-24092015-AP-EN.pdf/bf8be07c-ff9d-406b-88f9-f98f5199fe5a>. — Last access 10.06.2016.

двох років зробила прорив у реформах, імplementувавши значно більше реформ, ніж упродовж двох десятиліть. «Дружнім жестом» Словаччини називають українські високопосадовці реалізацію проекту «малого реверсу», який допоміг Україні диверсифікувати поставки енергоресурсів і зменшити залежність від Росії. Обидві країни спільними зусиллями виступають проти російського проекту «Північний потік-2». У дослідженні «European Foreign Policy Scorecard 2016» Європейської ради зовнішніх відносин Словаччина в питанні «Підтримка Україні» отримала найвищу оцінку «лідер» (разом з Данією, Швецією, Францією, Німеччиною, Польщею та Литвою), що було пов'язано в основному з реверсом газу⁵. На питання «Хто є другом України в ЄС?» українська експертна спільнота висуває Словаччину на дев'яту сходинку, тобто в першу десятку країн, головним чином через реалізацію проекту реверсу⁶.

На двосторонніх зустрічах Україна отримує високу оцінку від своїх словацьких партнерів, які зазначають, що українська влада протягом останніх двох років зробила прорив у реформах

Вражає інтенсивність двосторонніх контактів в останні місяці: словацькі оглядачі називають Україну найчастішою дестинацією високопосадовців Словаччини. Міністр закордонних справ та європейських питань СР Мирослав Лайчак здійснив декілька візитів, зустрічаючись із Президен-

том, Прем'єр-міністром, Головою Верховної Ради та Міністром закордонних справ України. Головними питаннями обговорення були підтримка широкомасштабних реформ в Україні, надання безвізового режиму Україні, функціонування поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС. Такі обговорення є особливо важливими з точки зору головування Словаччини в ЄС у другій половині 2016 року.

⁵ *European Foreign Policy Scorecard 2016 by European Council on Foreign Relations (ECFR).* – P.68. – Available at : http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR157_SCORECARD_2016.pdf. – Last access 31.05.2016.

⁶ *Експертне опитування було проведене Інститутом світової політики серед 42 українських експертів з 12 по 19 червня 2014 року. Who is Our Friend in the EU? – 20.06.2014.* – Available at : <http://iwp.org.ua/eng/public/1156.html>. – Last access. 03.06.2016.

Проте позицію Словаччини можна також назвати неоднозначною з огляду на те, що меседжі, які отримували Україна та міжнародна спільнота від словацького уряду, були контрверсійними. Незважаючи на те, що в цілому Словаччина слідує курсом, спільним для всієї європейської спільноти, в питаннях міграційної кризи чи санкцій проти Росії уряд, зокрема Прем'єр-міністр Роберт Фіцо, відомий своїми заявами про небажання приймати біженців-мусульман чи про те, що антиросійські санкції є контрпродуктивними. Однак важливо, що в питанні санкцій Словаччина ніколи офіційно не виступала в Брюсселі проти їх запровадження — на відміну від питання міграційних квот ЄС, щодо яких словацький уряд подав скаргу.

На теперішньому етапі інтереси України і Словаччини збігаються в кількох напрямках. Інтереси України щодо Словаччини полягають у таких сферах:

- 1) політичній, що стосується насамперед вивчення уроків реформування та демократичного транзиту Словаччини, а також у питанні підтримки українських євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень;
- 2) безпековій, що означає використання досвіду Словаччини щодо вступу в НАТО, досягнення взаємосумісності за НАТО-вськими стандартами, а також участі в регіональних безпекових ініціативах;
- 3) економічній, а саме у використанні переваг, які надає суспільство двох країн, посилення економічних зв'язків між прикордонними регіонами та використання нерозкритого потенціалу економічної взаємодії, зважаючи на ЗВТ між Україною та ЄС;
- 4) енергетичній, що означає продовження і розширення реверсу природного газу зі Словаччини до України, реалізації проектів з енергоефективності та імплементації словацьких кращих практик у цій сфері тощо;
- 5) гуманітарній, яка пов'язана зі словацькою гуманітарною допомогою, питаннями української меншини в Словаччині, транскордонною співпрацею тощо;

Інтереси Словацької Республіки щодо України полягають у тому, щоб:

- 1) сприяти стабілізації політико-безпекової ситуації в Україні як елементі безпекової архітектури Центральної Європи;
- 2) гарантувати стабільність на українсько-словацькому кордоні, — єдиному кордоні з країною, що не є членом Шенгенської зони, а отже є ключовим щодо протидії нелегальній міграції та організованій злочинності;
- 3) ефективніше використовувати потенціал економічної співпраці зокрема між прикордонними регіонами, що стимулювало б економічне зростання східних регіонів Словаччини;
- 4) забезпечити в особі України надійного партнера щодо транзиту російського природного газу в Європу, мінімізувавши спільними зусиллями можливості реалізації проєктів, що обходять їх (такі як Північний потік-2).

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО СЛОВАЧЧИНИ І СЛОВАЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

2.1. ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ: «КИЇВ У ТІНІ МОСКВИ»

У політичній сфері українсько-словацькі відносини пройшли різні стадії: «байдужого сусідства» ери Прем'єр-міністра Володимира Мечіара (1993–1998), активної проукраїнської політики Прем'єр-міністра Мікулаша Дзурінди (1998–2006), політики балансування між Україною та Росією — double-track policy Роберта Фіцо (2006–2010, 2012 – до тепер)⁷. Історія цих відносин свідчить, що Київ найчастіше був у глибокій тіні Москви. Було бачення, що все, що за Карпатами, це — Росія. «Ми собі придумали Росію, якої ніколи не існувало. У словацький націоналізм закладено ідеалістичний образ Росії. Панславізм винайшли не росіяни, а словаки й чехи. Логічний ланцюжок «комунізм–СРСР–Росія» працює у випадку Польщі, країн Балтії, але не Словаччини», — коментує словацький експерт глибинні причини особливого ставлення Словаччини до Росії⁸. Словацький націоналізм оформився як проросійський через історичний досвід належності словацьких територій до Австро-Угорської імперії, коли Росія сприймалась як єдиний союзник словацького національного проекту.

Зовнішня політика СР щодо Росії є квінтесенцією цієї ідеології. Популярною ідеєю серед словацьких високопосадовців — ідея подвійної політики щодо Росії (dual-track approach): санкції мають базуватись на виконанні Росією певних умов (conditionality), необхідно зберігати діалог з Росією, коли це стосується словацьких інтересів. Сама словацька влада позиціонує себе як прагматиків,

⁷ See Alexander Duleba. — *Op.cit.* — P. 161–172.

⁸ Інтерв'ю з Александром Дулебою, 17 травня 2016 року.

для яких немає суперечності між *realpolitik* та цінностями: тоді як «цінності є метою, *realpolitik* є засобом»⁹.

Існують приклади як ефективної співпраці між Україною та СР (наприклад, у сфері реверсу газу), так і конфлікту: через суперництво двох країн на виборах Голови сесії ГА ООН у 1998 році та постійного члена Ради безпеки ООН у 1999 році, через негативне сприйняття українською владою запровадження Словаччиною у 2000 році візового режиму та початок денонсації Україною Угоди про реадмісію. Важливо відзначити поширений щодо словацького політичного істеблішменту образ «ненадійної» України через негативний досвід, пов'язаний з українськими можновладцями. Наприклад, словацькі дипломати часто посилаються на негативний досвід з Україною, коли зустріч з питань енергоефективності в минулому році була скасована українською стороною, та у зв'язку з цим нарікають, що словацькі інструменти впливу й допомоги країнам Східного партнерства обмежені тим, що ці країни «часто задоволені тим, де вони є»¹⁰. Важливим суб'єктивним фактором є закріплення образу «ненадійної» України в словацькому політикумі, зокрема в дискурсі Фіцо, після інциденту в 2009 році, коли на тлі українсько-російського газового конфлікту Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко скасувала заплановану зустріч у Києві, зірвавши важливу домовленість зі Словаччиною в газовій сфері¹¹. Також на ранніх стадіях обговорення реверсу газу (з 2012 року) словацька сторона нарікала, що реверс не розглядався Україною серйозно, переговори між Eustream та Укртрансгазом часто зривались і використовувались українською владою лише як інструмент тиску проти Росії, були тактичним маневром, який лише втягував Словаччину в конфлікт із

⁹ Виступ на конференції *Shaping Priorities for the Slovak 2016 Presidency in the Council of the European Union: Recommendations for More Effective Democracy Support in the Eastern Partnership* Душана Дачо, Посла з питань Східного Партнерства, Міністерства закордонних та європейських справ СР. Dušan Dacho, Ambassador for the Eastern Partnership, Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, 8 червня 2016 р., Братислава.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Tomasz Dąbrowski. *Difficult path towards gas partnership: Visegrad Group countries' gas cooperation with Ukraine*. – Available at: http://visegradexperts.eu/data/_uploaded/Finals/Tomasz%20Daborowski.pdf. – Last access 30.06.2016.

Газпромом. Нарешті, потрібно зазначити, що наразі в адміністрації словацького президента з нерозумінням сприймається те, що Президент Петро Порошенко досі не відповів на запрошення Андрея Кіски відвідати Братиславу з офіційним візитом. Своєю чергою, українські дипломати переконують, що візит Порошенка до Словаччини стоїть на порядку денному. Вони також підкреслюють, що Кіска та Порошенко неодноразово зустрічалися на полях міжнародних заходів, що дозволяє їм «звіряти годинники»¹².

Не лише Київ є в тіні Москви для Словаччини, а й Братислава — в тіні інших, пріоритетніших напрямів для Києва. Роль українського західного сусіда безпідставно недооцінювалась. «Ми сприймали Словаччину лише як маленьку область на заході, неважливий пріоритет», — коментує український дипломат. Так, реверс природного газу став «новим подихом» двосторонніх відносин. Однак і тепер розуміння, що Україна та Словаччина є важливими політичними партнерами, на жаль, обмежується вузькими колами, частиною політичних істеблішментів та експертами. Незважаючи на те, що до шляху європейської інтеграції країн Вишеградської четвірки часто звертаються як до моделі для України¹³, Словаччина продовжує залишатись найневідомішим із Вишеградської четвірки партнером.

Словаччина завжди декларує підтримку євроінтеграційним прагненням України. Можливо, складно порівнювати словацький та український кейси європейської інтеграції, адже дві країни рухались у різних режимах європеїзації: Словаччина — шляхом «європеїзації розширення», а Україна — шляхом «європеїзації сусідства»¹⁴. Водночас Україна, на погляд словацьких експертів, стикається з тими самими чинниками, що заважали прогресу Сло-

¹² Інтерв'ю з українським дипломатом, 4.07.2016, м. Київ.

¹³ «Ukrainian Prism: Foreign Policy 2015». Foreign Policy Council «Ukrainian Prism» and Friedrich Ebert Foundation, 2016. — P. 56. — Available at : <http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/03/Prism-en.pdf>. — Last access 31.05.2016.

¹⁴ Докладніше про словацький та український варіанти європеїзації див.: Maria Zolkina. *The Impact of Europeanization on Democratic Transformations: The Cases of Slovakia and Ukraine*. — 2013. — November. — Available at: http://www.dif.org.ua/modules/pages/files/1390828563_2866.pdf. — Last access 07.06.2016.

словацької до вступу в ЄС – високий рівень корупції в суспільстві, відсутність прозорості в діяльності державних інституцій, а також неефективна правова і судова системи¹⁵.

Словацька експертиза у сфері посткомуністичного транзиту, демократизації, енергоефективності активно пропагується в Україні. Імплементуються проекти з енергоефективності, де українські чиновники вчаться досвіду словацьких партнерів. Знавці у сфері реформи сектору безпеки діляться досвідом стратегічних комунікацій та strategic defence review з українськими державними службовцями й мас-медіа. Лідери Вишеградської четвірки та України окремо підкреслюють роль Центру передання досвіду інтеграції та реформ (Centre for Experience Transfer from Integration and Reforms) у Братиславі у сфері допомоги в демократичних перетвореннях та Міжнародного Вишеградського фонду у сфері проектів з демократизації, соціально-економічних перетворень, розбудови громадянського суспільства тощо¹⁶. Урядова агенція SlovakAid надає технічну допомогу Україні у сфері обміну досвідом, підтримки громадянського суспільства, розбудови інституцій та ін.¹⁷ Іван Міклош, колишній міністр економіки та міністр фінансів СР, очолює Групу радників Президента України Петра Порошенка тощо.

У сфері безпеки Словаччина надає допомогу в підготовці спеціалістів з розмінування у вигляді курсів для військових лікарів, а також лікування поранених у словацьких лікарнях. Питанням спільного інтересу стала участь України в оперативному чергуванні бойової тактичної групи ЄС країн Вишеградської четвірки (V4 EU battle group), що сприяє підвищенню оперативних і бойових спроможностей підрозділів ЗСУ.

¹⁵ *Євроінтеграція сприятиме внутрішнім реформам в Україні – експерти Польщі, Чехії та Словаччини. Опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва».* – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/events/evrointa-slovachchini.htm>. – Last access 03.06.2016.

¹⁶ *Joint Statement of the Visegrad Group together with Ukraine Kyiv. – 2014. – 16 December. – Available at: https://www.mzv.sk/documents/10182/131217/141216_spolocne_vyhlasenie_V4_Ukrajina.pdf/1ee2c500-e847-4132-82df-45c614a9a8df.* – Last access. 03.06.2016.

¹⁷ *<http://slovakaid.sk/en/technical-aid>.* – Last access 10.06.2016.

На жаль, говорити про гідний українських інтересів рівень дипломатичного залучення у Словаччині не можна. Тоді як робота словацького дипломатичного представництва в Україні традиційно отримує високі оцінки,¹⁸ на жаль, фінансові та кадрові проблеми української дипломатичної служби не оминули словацький напрям — Генеральне консульство України у

Прешові було закрито в грудні 2014 року, дипломатичний персонал зазнав скорочення. Крім того, безпрецедентний скандал навколо українського посольства, пов'язаний із контрабандою цигарок, нарікання словацьких партнерів і журналістів, що вони не мали змоги ефективно комунікувати з українським диппредставником через незнання останнім англійської чи словацької мови, не додає позитивного іміджу Україні. Бракує й видимої інформаційної присутності України в експертних та мас-медійних обговореннях, соціальних мережах. Діяльність неприбуткових організацій чи української громади у Словаччині, хай би якою ефективною вона була, не може замінити діяльність державних органів.

Нарікання словацьких партнерів і журналістів, що вони не мали змоги ефективно комунікувати з українським диппредставником через незнання останнім англійської чи словацької мови, не додає позитивного іміджу Україні

2.2. СПЕЦИФІКА ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ

На двосторонніх економічних відносинах позначається той факт, що економіки Словаччини та України наразі перебувають на різних економічних фазах. Словацька економіка в останні роки демонструє найвищі серед країн ЄС темпи зростання, зниження безробіття, збільшення обсягу залучення інвестицій. Фінансово-економічна криза в Україні призвела до зниження обсягів взаємної торгівлі.

¹⁸ З точки зору привітності до громадян України у візовому відношенні (низький рівень відмов тощо), рівня її активності очільників Посольства. Наприклад, «Top-10 Ambassadors in Ukraine and Abroad» Ranking of the Institute of World Policy (2010). — 10.02.2011. — Available at : <http://iwp.org.ua/eng/public/314.html> та «TOP-10 Ukrainian and Foreign Ambassadors» (2012). — 20.02.2013. — Available at : <http://iwp.org.ua/eng/public/687.html>.

Зараз обсяг торгівлі товарами та послугами складає 1 млрд 115 млн дол. США (експорт з України до СР – 495,13 млн дол. США, імпорт з СР в Україну – 620,2 млн дол. США). Обсяги експорту за деякими товарними позиціями скоротилися до 47%. Україна експортує до Словаччини машини й устаткування, чорні метали, електричні машини, палива мінеральні, нафту та продукти її перегонки, деревину і вироби з неї, а імпортує зі Словаччини мінеральні палива, нафту та продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, чорні метали, сіль; сірку, землі та каміння, ядерні реактори, котли, машини, пластмаси, полімерні матеріали.

Існує тенденція скорочення обсягу інвестицій – станом на початок 2016 року Словаччина інвестувала в економіку України 68,4 млн дол. США (з початку року обсяг інвестицій скоротився на 5,8 млн дол. США). Більшість словацьких інвестицій спрямовано у промисловість (48,7%), транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність (19,9%), в сільське, лісове та рибне господарство (18%). Дається взнаки негативний інвестиційний клімат в Україні: словацькі комерційні банки не дають кредити суб'єктам підприємницької діяльності на проекти в Україні через високі ризики.

Співпраця між Україною та Словаччиною інституціоналізована в рамках міжурядових комісій: комісії з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва, комісії з транскордонного співробітництва та змішаної комісії з питань міжнародного автомобільного сполучення. Їхня діяльність не є інтенсивною – останні їхні засідання відбулися ще восени 2013 року, а чергові, за інформацією МЗС, заплановані на друге півріччя 2016 року. В українському уряді перерву у роботі комісій пояснюють як політичними подіями всередині України та Словаччини, так і браком коштів на проведення засідань¹⁹.

Словацько-український форум, який уже вдруге був проведений у 2016 році в рамках проекту «Дні України» в Кошице, слід виокремити як потенційно важливий інструмент співпраці. Метою форуму

¹⁹ *Інтерв'ю з українським дипломатом, 04.07.2016, м. Київ.*

була презентація регіону Східної Словаччини, можливостей прикордонного співробітництва між Словаччиною та Україною в питаннях економіки, культури, туризму тощо. На початку 2015 року зареєстрована Словацько-українська торгова палата, покликана представляти інтереси українських виробників, хоча більше скидається на приватну комерційну інституцію.

Варто зважати на регіональну специфіку Словаччини, в якій економічний розвиток центру та сходу країни відстає від західних регіонів. У цих регіонах багато підприємств працювали на експорт у країни Євразійського Союзу, наприклад через суміжні підприємства, тож розірвання традиційних контактів негативно позначилось на їх діяльності. Проте чисельність цих втрат не є статистично значимою і втрати по цих товарних групах навіть не потрапляють до загальної статистики ЄС. Всупереч популярному міфу, що антиросійські санкції боляче вдарили по економіці країн-членів ЄС, зокрема Словаччини, словацька економіка насправді інтегрована в економічний простір ЄС, а російський ринок для словацьких експортерів є далеко не найважливішим²⁰.

Важливим аспектом двосторонньої співпраці є запровадження спільного контролю кордону, що дозволить значно скоротити час перетину кордону та збільшити ефективність переміщення осіб, товарів та транспортних засобів. На сьогодні Україна опрацьовує можливість спільного контролю у пунктах перетину кордону з усіма країнами-сусідами, які є членами Шенгенської зони: Словаччиною, Польщею, Румунією та Угорщиною. Найбільший поступ наразі відбувся саме у переговорах зі Словаччиною (з Польщею вже працюють декілька спільних пропускних пунктів). Якщо проект Угоди між Словаччиною та Україною щодо спільного прикордонного і митного контролю отримає схвалення Європейської Комісії, вона стане зразком для укладення відповідних угод з іншими країнами зони Шенген, з якими межує Україна.

²⁰ В загальному експорті Словаччини до початку російсько-українського конфлікту Росія складала 4%, в імпорті — 10% (головним чином через імпорт енергоносіїв) / Григорій Месежников // Страны Вышеграда и российско-украинская война: взгляд изнутри. — 12.04.2016. — Режим доступа: <http://charter97.org/ru/news/2016/4/12/199295/>. — Last access 29.06.2016.

2.3. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА: ДВОЄ В ОДНОМУ ЧОВНІ

У двосторонніх українсько-словацьких відносинах енергетику без перебільшення можна назвати локомотивом співпраці. Проект реверсного транспортування природного газу зі Словаччини до України вивів її в ранг стратегічних партнерів у сфері забезпечення енергетичної безпеки. Україна припинила імпортувати газ з РФ, замінивши його реверсом зі Словаччини, Польщі, Угорщини, зекономивши на цьому мільйони євро. Реверс не тільки став жестом доброї волі словацького уряду, а й надзвичайно рентабельним проектом для Словаччини. Після модернізації газогону «Вояни–Ужгород» його потужність з 1 березня 2015 року становила

У двосторонніх українсько-словацьких відносинах енергетику без перебільшення можна назвати локомотивом співпраці

40 млн кубометрів на добу (14,5 млрд кубометрів на рік). Наразі здійснюється модернізація цього газогону з метою збільшення його пропускної здатності до 55–57 млн кубометрів на добу. Важливо, що з квітня 2016 року газогін може працювати за двома напрямками (потужністю 19 млн кубометрів на добу за напрямом Україна–Європа), що дає можливість використання українських ПСГ Словаччиною. Тепер Україна зацікавлена в реалізації проекту «великого реверсу», що є питанням не стільки українсько-словацького порядку денного, скільки стосується також позиції РФ та Європейської Комісії²¹. Звернення української влади до Єврокомісії з проханням переглянути російсько-словацький контракт задля того, щоб ліквідувати перешкоди для реалізації «великого реверсу», було сприйнято з незадоволенням у Братиславі.

Спільним інтересом України та Словаччини є продовження транзиту російського газу в Західну Європу, що змушує дві країни виступати спільним фронтом проти планів Газпрому переорієнтувати транзит газу в «Північний потік-2» (чи, раніше, Південний Потік та

²¹ Існує необхідність отримати від «Газпрому» шипер-коди; крім того, відповідно до словацько-російської угоди основні потужності ГТС Словаччини викуплені Росією до кінця 2029 року. Тому Прем'єр-міністр України звернувся до ЄК із проханням визнати цю угоду як таку, що суперечить положенням Третього енергетичного пакету і є перешкодою для реалізації «великого реверсу». Довідка МЗС України. Співробітництво між Україною та Словаччиною в енергетичній сфері. Травень 2016 року.

Турецький потік через Чорне море). Крім того, в їхніх обопільних інтересах – створення Східноєвропейського газового хабу на базі газових ринків України, Словаччини, Польщі, Чехії, Угорщини та Румунії. Україна та СР можуть також співпрацювати в рамках проекту словацької газотранспортної компанії «Eustream» з побудови газогону «Eastring», який передбачає розбудову газотранспортного коридору Північ–Південь.

Крім того, в рамках співпраці між Україною та Вишеградською четвіркою Словаччина взяла під свій патронат співпрацю у сфері енергоефективності²². За фінансової підтримки SlovakAid та Міжнародного Вишеградського Фонду реалізується проект, який має на меті сприяти обміну досвідом між Словаччиною та Україною у сфері реформування енергетичного сектору, зокрема енергоефективності та відновлювальних видів енергії, імплементації законодавства і програм ЄС, а також ознайомлення з кращими практиками на місцях, зокрема у вигляді Ярмарку успішних словацьких проектів в сфері енергоефективності та тренінгів для українських держслужбовців²³. Обговорюється також питання посилення спільних електромереж відповідно до стандартів безпеки ENTSO-E, реконструкція та розширення ліній електропередач Вельке Капушани–Мукачево.

²² Країни Вишеградської четвірки розподілили сфери так: Словаччина – енергетична безпека і реформування безпекового сектору, Чеська Республіка – розбудова громадянського суспільства, ЗМІ та освіти, Польща – децентралізація та фінансова сфера, Угорщина – підтримка малих і середніх підприємств та реалізації ЗБТ Україна–ЄС. *Ukrajina: Konkrétne pomoci SR a V4 pri reformách* 16.12.2014. – https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/lw1ppvnScIPx/content/ukrajina-konkretna-pomoc-sr-a-v4-pri-reformach/10182. – Last access 7.05.2016.

²³ Проект «Розбудова спроможностей для реформи енергетичного сектору в Україні» реалізується спільно Центром глобалістики «Стратегія ХХІ» (Україна) та Дослідницьким Центром Словацької асоціації зовнішньої політики (Research Center of the Slovak Foreign Policy Association). – More details : <http://geostrategy.org.ua/ua/proekt/energoefektivnist-slovachchina-ukrajina/item/951-building-capacities-for-energy-sector-reform-in-ukraine>. – Last access. 03.06.2016.

2.4. НЕВІДОМІ СУСІДИ: МЕНТАЛЬНА «ЗАЛІЗНА ЗАВІСА» МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ТА СЛОВАЦЬКИМ СУСПІЛЬСТВАМИ

Незважаючи на географічну близькість, лінгвістичну спорідненість словацьке та українське суспільство, за винятком прикордонних районів, не мають системних контактів, мало поінформовані одне про одне. Українські ЗМІ приділяють Словаччині мало уваги, а словацькі мас-медіа висвітлюють Україну лише через призму тематики війни, конфлікту, корумпованості тощо. Аналіз словацьких медіа свідчить, що в мейнстрімівських ЗМІ російські метанарративи щодо подій в Україні (такі як «Україна є failed state», «дискримінація російськомовних людей на Донбасі» тощо) представлені хоч і маргінально, але помітно. Водночас російська пропаганда поширюється через окремі конспірологічні ЗМІ, які використовують суспільні сентименти щодо панславістських ідей, комуністичного минулого, Росії та персоналії Путіна²⁴.

Українська меншина в Словаччині розділена в питанні самоідентифікації

Говорячи про українську меншину в Словаччині, слід враховувати специфічність ситуації. Українська меншина в Словаччині розділена в питанні самоідентифікації.

У 1990-х роках русини Словаччини, які раніше визнавались як українці, отримали право самоідентифікації. Тож колишня українська меншина поділилась на громаду, що визнала свою українську ідентичність і русинів, які ідентифікували свою окрему слов'янську ідентичність. Аналогічно, русини Закарпаття відкинули українську національну ідентичність як нав'язану їм колишнім комуністичним режимом²⁵.

За результатами останнього перепису населення (2011 рік) відбувається ренесанс русинської ідентичності – 33 тис. осіб ідентифікували себе як русини, що робить їх третьою (після угорської

²⁴ Fischer Dusan. *The Channels and Distinguishing Elements of Russian Propaganda in Slovakia. In Fog of Falsehood. Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine. FIIA REPORT 45 / Katri Pynnönen & András Rácz.* – P. 301–302. – Available at : http://www.fiaa.fi/assets/publications/FIIAReport45_FogOfFalsehood.pdf. – Last access 31.05.2016.

²⁵ Дулеба А., Дулебова И. *Русинский вопрос в историческом контексте словацко-украинских отношений// Русин.* – 2015. – № 4 (42). – С. 192.

та ромської) за кількістю національною меншиною у Словаччині, а русинську мову визнали рідною 55 тис. осіб. Існує також інституційна конкуренція всередині русинської меншини: організація комуністичних часів Культурна асоціація українських працівників після 1990 року розділилась на Спілку русинів-українців Словаччини, яка має українську спрямованість, та Русинський Ренесанс із русинською ідентифікацією. Ці організації змагаються за публічну та урядову підтримку²⁶.

Фахівці зазначають, що різний правовий статус русинської громади в Словаччині й Україні спричинили певні непорозуміння між Україною та Словаччиною, особливо в 1990-ті роки. Українська влада намагалась заручитись підтримкою Словаччини у сфері протидії сепаратизму, зокрема тому, що вважала, що широкі права русинів у Словаччині можуть мати непрямі наслідки на зростання сепаратистських настроїв у Закарпатті. Тоді як у Словаччині правовий статус русинів як національної меншини закріплений офіційно з усіма правовими наслідками, в Україні русини не отримали статусу національної меншини. Київ убачав потенційну, інспіровану Москвою загрозу сепаратизму в Закарпатті, особливо після проведення русинською громадою невизнаного Києвом референдуму щодо територіальної автономії в 1991 році та організацією перехідного уряду Асоціацією закарпатських русинів у Закарпатті в 1993 році²⁷.

Під час перепису населення в 2011 році українцями себе ідентифікувало майже 7,5 тис. громадян (0,1% населення Словаччини). Діє кілька організацій за етнічною ознакою — згаданий Союз русинів-українців Словацької Республіки, Словацько-українське товариство, Спілка українських письменників Словаччини, Наукове товариство імені Тараса Шевченка, Асоціація українців Словацької Республіки тощо²⁸. Помітно, що ці організації відіграють культурно-просвітницьку роль; політичну спрямованість мають такі

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Українсько-словацькі двосторонні відносини. — Довідка МЗС України. — 2016. — Травень.*

організації, як «Україна–Словаччина SOS», «Українсько-словацька ініціатива» тощо.

Важливим виміром гуманітарної взаємодії є надання Словаччиною гуманітарної допомоги Україні, розмір якої, за офіційними словацькими даними, починаючи з 2014 року становить 2,8 млн євро (станом на лютий 2016 року)²⁹. Спрямована вона на реабілітацію військових, оздоровлення дітей, медикаменти, навчальний курс з організації евакуації поранених з поля бою та надання їм першої медичної допомоги в польових умовах.

Словаччина підтримує Україну в питанні впровадження безвізового режиму. Після введення візового режиму через приєднання Словаччини до Шенгену міжлюдські контакти, безумовно, ускладнились. Утім словацьке диппредставництво не є в рядах країн з недружньою візовою політикою — консульська практика Словаччини традиційно належить до «привітної» або, за останнім громадським моніторингом ГО «Європа без бар'єрів» (осінь 2015 року), — до «нейтральної», причому позитивом є низький рівень відмов у візах³⁰. За кількістю візових аплікацій та виданих віз консульськими установами Словаччини українці є впевненими лідерами (45 тис. віз у 2015 році — див. додаток 1). Крім того, найбільшу кількість дозволів на проживання порівняно з громадянами інших третіх країн теж отримують українці (11 тис. дозволів станом на 31 грудня 2015

²⁹ M. Lajčák v Kyjeve: SR podporuje politickú stabilitu a ekonomickú prosperitu Ukrajiny. — 2.2.2016. — Available at : https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/lw1ppvnScIPx/content/m-lajcak-v-kyjeve-sr-podporuje-politicku-stabilitu-a-ekonomicku-prosperitu-ukrajiny/10182. — Last access 03.06.2016.

³⁰ За результатами громадського моніторингу практики видачі віз країнами Шенгену, проведеного восени 2015 року, було названо три групи консульських практик країн Шенгену: «дружня», «нейтральна» та «суперечлива». Станом на той момент консульська практика Словаччини була віднесена до «нейтральної». Практика видачі багаторазових віз словацьким консульством суперечила Візовому Кодексу ЄС у пункті терміну дії візи (мали термін дії до 6 місяців, хоча в Кодексі прописаний термін від 6 місяців до 5 років). Також потребувався найбільший пакет додаткових документів. Водночас рівень відмов не був високим. Докладніше: «Шенген за відбитками пальців: як змінилась візова практика країн ЄС?». — 2016. — 10 березня. — http://novisa.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Reliz_10.03.20161.pdf. — Last access 1.06.2016.

року – див. додаток 2). Це означає, що українці лідирують в обох категоріях не тільки серед громадян інших третіх країн – росіян, білорусів та сербів, а й серед громадян країн ЄС з реєстрацією в Словаччині – чехів, угорців та румунів.

У сфері транскордонної співпраці важливим досягненням стало внесення змін у 2011 році в Угоду про місцевий прикордонний рух, завдяки чому були введені безкоштовний порядок оформлення дозволів, збільшення термінів перебування в прикордонних зонах з 30 до 90 днів протягом 180 днів тощо³¹.

Також Словаччина була першою країною ЄС, з якою Україна підписала Угоду про взаємне академічне визнання еквівалентності документів про освіту (квітень 2014 року). Коли цей документ набуде чинності, науково-освітні обміни між країнами значно полегшаться. Характерно, що Україна наразі є найбільшим зовнішнім реципієнтом грантової допомоги Вишеградського Фонду у сфері вищої освіти³².

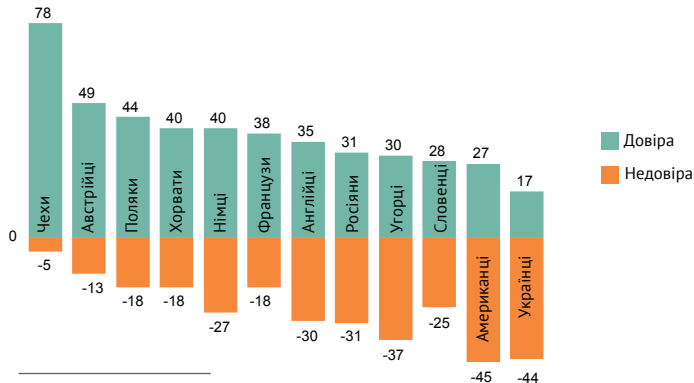
³¹ <http://eu.prostir.ua/news/251091.html>. – Last access 03.06.2016.

³² *Joint Statement of the Visegrad Group together with Ukraine Kyiv. – 2014. – 16 December.* – https://www.mzv.sk/documents/10182/131217/141216_spolocne_vyhlasenie_V4_Ukrajina.pdf/1ee2c500-e847-4132-82df-45c614a9a8df. – Last access 5.06.2016.

3. ЗАЦІКАВЛЕНІ ОСОБИ, ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ ТА ВПЛИВУ

Як зазначалось, Словаччина в цілому на офіційному рівні підтримує євроінтеграційні прагнення України та декларує готовність їм сприяти. Водночас словацький політикум не має повного імунітету до внутрішніх суперечностей, які віддзеркалюють не просто розбіжності в тактичних питаннях поточної політики, а й глибокі світоглядні прірви. Хоча доцільність членства в ЄС не ставиться під сумнів у мейнстрімівських політичних силах (крім радикалів, передвиборча кампанія яких була побудована на анти-ЄСівській та антимігрантській риторичі), є певні нюанси стосовно настроїв щодо НАТО та США. За спостереженнями, в словацькому суспільстві поширені антиамериканські настрої (за результатами опитування, 45% респондентів сказали, що не довіряють американцям – див. графік 1³³), що автоматично призводить до імітації російського дискурсу про американський імперіалізм та неоколоніалізм.

Графік 1. Як громадяни Словаччини ставляться до громадян інших держав?

³³ Відповідь словацьких респондентів на питання «Чи можемо ми довіряти та покладатись на ...?». Відповіді «безсумнівно, так» чи «скоріше, так» об'єднані в графу «довіра», а відповіді «безсумнівно, ні» та «скоріше, ні» – в графу «недовіра». Опитування проведене в травні–липні 2015 року серед 1067 словацьких респондентів. Джерело: Olga Gyárfášová, Grigorij Mesežnikov. 25 Years of the V4 as Seen by the Public. Institute for Public Affairs, Bratislava 2016. – P.21. – Available at : http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/25_Years_of_the_V4_as_Seen_by_the_Public.pdf.

Місце України на ментальній мапі словацького суспільства треба розглядати саме в контексті цих глибинних суперечностей, множинних політичних ідентичностей. Дебати в Словаччині точаться не про Україну як таку, а про загальний світовий устрій, «право сили та силу права», моральної відповідальності та справедливості, хай би як по-різному це сприймалось різними акторами.

Русофільське ставлення словаків до Росії оформилось під впливом інтелектуалів XIX століття (панславіста Людовіта Штура), інтелектуальних кіл в міжвоєнний період та словацьких комуністів після Другої світової війни. Їхній спадок у посткомуністичний період перейняли націоналістичні та ліві партії, організації й радикальні рухи переважно ізоляціоністського, антизахідного характеру. Інтелектуальною опозицією їм є правоцентристські партії, НУО, дослідницькі центри та інтелігенція, що успадкувала цінності дисидентського руху (Хартія 77)³⁴. Правоцентристські партії від початку українсько-російського конфлікту характеризували ці події як агресію Росії проти України, висловлювались за підтримку України, а також за посилення оборонних спроможностей НАТО на східному фланзі. Фахівці зазначають, що найбільшим парадоксом є те, що офіційний зовнішньополітичний курс Словаччини як члена ЄС та НАТО до парламентських виборів 2016 року підтримувався більше опозиційними партіями, ніж Робертом Фіцо та деякими його колегами з правлячої партії³⁵.

Навесні 2016 року відбулись політичні зміни в Словаччині у зв'язку з парламентськими виборами. Уперше ліва партія Smer-SD Роберта Фіцо, яка формувала однопартійний уряд з 2006 року (з перервою в 2010–2012 роках), втратила більшість і була змушена формувати широкий коаліційний уряд. Оскільки правоцентристський уряд без Smer-SD створити не вдалось, в уряд увійшли чотири партії, між якими мало точок дотику: Smer-SD, націоналістична SNS, Most-Híd та Siet. Незважаючи на його гібридний характер з точки зору зо-

³⁴ Grigorij Mesežnikov, Olga Gyárfášová. *Slovakia's response to the Russian-Ukrainian conflict: Domestic socio-political aspects, parties' stances, public opinion // Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict/ ed. by Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov. – Heinrich-Böll-Stiftung, Warsaw, 2015. – P. 146.*

³⁵ *Ibid.* – P. 158.

внішньополітичної ідеології (Smer-SD з двоякою риторикою деяких його представників щодо ЄС та НАТО, націоналісти, які є єроскептиками та антинатовцями, проатлантичний і проєвропейський Most-Híd), уряд продовжує свій традиційний зовнішньополітичний прагматичний курс, а ідеологічні баталії здебільшого залишаються предметом внутрішніх обговорень. Наприклад, попри те, що портфель міністра оборони та державного секретаря Міністерства закордонних справ та європейських питань отримали представники SNS – партії, яка у своїй програмі виступає за словянське братство та співпрацю з Євразійським Союзом, словацькі експерти зауважують, що це не позначилось на проєвропейському та проатлантичному курсі уряду.

До парламенту також пройшли ліберальна партія «Свобода та Солідарність» (SaS), блок Ol'apo+Nova, партія «Ми родина» з невизначеною ідеологією та екстремістська партія «Народна партія – Наша Словаччина». Уперше в Народній Раді СР представлено вісім політичних сил.

Як і в будь-якій країні, електоральні кампанії були побудовані навколо домашнього порядку денного, утім події в Україні дещо вплинули на політичні програми партій, що брали участь у виборах. Якщо правляча Smer-SD не мала програми як такої, лише короткий перелік пріоритетів, а партія Ol'apo+Nova не приділила зовнішній політиці уваги в своїй програмі, то інші партії вважали за необхідне конкретизувати своє ставлення до політики розширення ЄС та України. Християнсько-демократичний рух (KDH), який однозначно засудив агресію Росії проти України, у програмі підтримує членство України в ЄС та вказує на необхідність проведення широкомасштабних реформ у країні. Ця партія не потрапила в Народну Раду, не добравши кілька тисяч голосів до необхідних 5%. Угорсько-словацька партія Most-Híd в своїй програмі приділила найбільшу увагу Україні й висловила найоднозначнішу порівняно з іншими партіями підтримку європейським та євроатлантичним прагненням України у вигляді членства в ЄС та НАТО. Наголошується на неділності безпеки України та Європи, тож найбільшим стратегічним інтересом Словаччини є належність України до тих самих безпекових структур, що й Словаччина. Крім того, це єдина партія, яка охарактеризувала Росію як стратегічного противника. SaS теж підтримує розширення, але без згадування конкретних

країн³⁶. Таким чином, однозначну підтримку розширенню ЄС і НАТО із включенням України задекларували дві партії, одна з яких (Most-Hid) є в парламенті та в уряді.

Цікаво, що Програма діяльності словацького уряду, сформованого після парламентських виборів, у зовнішньополітичному блоці «Гнучке реагування на можливості та загрози з боку зовнішнього середовища» унікає згадування України як такої. У загальних рисах зазначається, що Словаччина, приймаючи головування в ЄС, сприятиме поширенню стабільності, демократії та процвітання на Західних Балканах і Східному партнерстві. Єдина згадка України в 70-сторінковому документі — у блоці «Внутрішній порядок та безпека». Там зазначається, що уряд імплементуватиме систему фізичного та технічного захисту кордону з Україною. Документ також не згадує Росію, хоча й говорить про «довготермінові та складні зміни в безпековому середовищі» й необхідність апдейтувати безпекову та оборонну стратегію «зважаючи на стратегічні адаптації НАТО та ЄС»³⁷. Словацькі оглядачі пов'язують це з тим фактом, що в уряді не існує повного консенсусу щодо цих питань, тож будь-яких конкретних характеристик цих змін та їх причин немає.

Позиція Прем'єр-міністра Роберта Фіцо щодо російсько-українського конфлікту є послідовною у своїй непослідовності: як скаржаться представники опозиції, у Брюсселі він підкреслює свою відданість загальноєвропейському курсу, не припиняючи в інших контекстах загравати з Росією та скаржитись на санкції. Однак його позицію не варто трактувати в термінах «проросійська» чи «проукраїнська», він скоріше орієнтований на позиціювання себе перед домашньою аудиторією як господарника, який дбає про країну виключно через призму прагматичних національних інтересів. Це часто призводить до відвертого популізму та загравання з електоратом, якому імпонують лівацькі лозунги влади. Крім економіч-

³⁶ Róbert Ondrejcsák. *Zahraničná a bezpečnostná politika vo volebných programoch strán*. CENAA Policy Paper. Február, 2016. – Available at : <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2016/02/Ondrejcs%C3%A1k-PP-012016.pdf>. – Last access 04.06.2016.

³⁷ *Manifesto of the Government of the Slovak Republic 2016–2020*. – Available at : <http://www.vlada.gov.sk/data/files/6489.pdf>. – Last access 04.06.2016.

них факторів, дається взнаки й схильність Прем'єра симпатизувати формам правління у стилі «сильної руки», вождізму, висловлювати симпатії до «патріотичного» режиму в Росії та особисто Президента Путіна³⁸.

Це, однак, не позначається на позиції словацького Міністерства закордонних справ та європейських питань, портфель якого належить правлячій Smer-SD. Існує спадковість і послідовність у політиці цього Міністерства, в питаннях навколо України зокрема. Міністр закордонних справ Мирослав Лайчак наголошує, що Україна не є для Словаччини предметом тимчасового інтересу; навпаки, це в її інтересах, щоб Україна не зникла з європейського порядку денного³⁹. Лайчак продовжує залишатись заручником риторики Прем'єр-міністра, але перевагою є залучення до зовнішньополітичної діяльності кар'єрних дипломатів, а не політичних призначенців, що дає змогу за рахунок інституційної пам'яті Міністерства трохи пом'якшувати негативний вплив меседжів Фіцо перед словацькими союзниками.

Окремо варто виділити позицію Президента Андрея Кіски, який висловлює однозначну позицію щодо російської політики. Він виступає проти порушення Росією міжнародного права, за його словами, «як за зачиненими дверима, так і в публічних виступах», за-суджуючи неоднозначні сигнали, які надсилав словацький уряд після початку української кризи своїм союзникам і партнерам у НАТО та ЄС⁴⁰. Президент також адвокатував необхідність антиросійських санкцій, зазначивши, що торгові інтереси не мають переважувати над свободою та демократією⁴¹. Символічним жестом

³⁸ Григорій Месежников. *Страны Вышеграда и российско-украинская война: взгляд изнутри*. – 12.04.2016. – <http://charter97.org/ru/news/2016/4/12/199295/>. – Last access 29.06.2016.

³⁹ SR-Ukrajina: *Politické rokovania i humanitárna pomoc*. – 01.2.2016. – Available at: https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/lw1ppvnScIPx/content/-sr-ukrajina-politicke-rokovania-i-humanitarna-pomoc/10182. – Last access 10.06.2016.

⁴⁰ *Prezident vystúpil s príhovorom pred poslancami v Národnej rade*. – 07.10.2015. – <https://www.prezident.sk/article/prezident-vystupil-s-prihovorom-pred-poslancami-v-narodnej-rade/>. – Last access 10.06.2016.

⁴¹ Grigorij Mesežnikov, Olga Gyárfášová. – *Op.cit.* – P. 150.

стала участь словацького президента в марші гідності в Києві з нагоди річниці Революції гідності 22 лютого 2015 року. Важливо, що в президентських виборах 2014 року він отримав упевнену перемогу над Робертом Фіцо через свою конкретну позицію щодо питання анексії Криму.

У парламенті Народній Раді СР в питаннях, де заторкується українська тематика, дотримуються задекларованої лінії уряду, хоча й звучить антиукраїнська та антиєвропейська риторика (зокрема, депутатів від Smer-SD). Яскравим відображенням світоглядних прірв у словацькому політикумі стала дискусія під час ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС серед депутатів попереднього скликання⁴². Це обговорення призвело фактично до дебатів щодо належності України до європейського простору, оцінювання ролі Росії в міжнародних відносинах і характеру політичних процесів у ній, дискусії щодо русофобії та русофільії, а також ширше — розширення НАТО (причому звучали й анти-НАТОвські sentimenti, й критика європейського проекту як такого, що має подвійні стандарти тощо).

Важливо, що в президентських виборах 2014 року Кіска отримав упевнену перемогу над Робертом Фіцо через свою конкретну позицію щодо питання анексії Криму

З одного боку, під час цієї дискусії звучали думки, що Україна є ключовим східним партнером Словаччини та, ратифікуючи Угоду про Асоціацію, словаки можуть допомогти європеїзації України. Наголошувалось, що в довгостроковій перспективі асоціація приведе до скорочення економічного та цивілізаційного розриву між Міхайловцями (словацьке місто на кордоні з Україною) й Ужгородом, що є в словацьких інтересах; що «політична асоціація та економічна інтеграція України з Європейським Союзом є вільною, необхідною й розумною участю українців у спільному [європейському] проекті», а «Європа не повинна мати лінію поділу по Карпатах»⁴³. Поширеним серед депутатів опозиції того скликання є визнання, що конфлікт на Донбасі інспірований Росією, що це «не геополі-

⁴² *Із транскриптами дискусії можна ознайомитись на сайті Народної Ради СР. 9. deň rokovania. — 23.9.2014. — <http://hrrs.sk.sayit.parldata.eu/6-n%C3%A1rodn%C3%A1-rada-2012-/37-sch%C3%B4dza/9-de%C5%88-rokovania-23-9-2014>. — Last access 9.06.2016.*

⁴³ *Ibid.*

тичний конфлікт між Америкою та Росією, а відкрита агресія Росії проти меншого сусіда». Звучала критика на адресу депутатів від владної партії, що висловлювання деяких із них є «мюнхенською риторикою». Владу звинуватили в «мечіаровщині»: «у Брюсселі голосуємо “за”, а в себе вдома на задньому дворі говоримо “ні” і “проти”», що, на думку опозиції, призводить до втрати Словаччиною міжнародного авторитету та ваги. Говорилося про загрозу конформізму й спочивання на лаврах після досягнення членства в НАТО та ЄС, коли почала превалювати безтурботність і хибне уявлення, що безпека країни є незворотною ; про загрозу втрати консенсусу в зовнішньополітичній орієнтації Словаччини вперше за історію існування країни через російсько-український конфлікт⁴⁴.

З другого боку, не обійшлося без критики України, Заходу, Сполучених Штатів, НАТО тощо. Парламентарі від владної партії, які зайняли так звану пацифістську нішу, в поміркованіших випадках виголошували заклики до пошуку миру та компромісів, підкреслювали необхідність «розмовляти» й «вести діалог» з Росією, аж до засудження «братовбивчої війни» в Україні, «непропорційної» відповіді Києва в АТО, схвалення вільного волевиявлення кримчан на референдумі, «що вони хочуть належати до Росії» і «позитивного результату», «що там немає війни та не вбивають людей». Депутати опозиції, які відкрито засуджують російську політику щодо України, стали об'єктами критики, що вони підштовхують світ до Третьої світової війни та «брязкають зброєю»⁴⁵. Утім зі 150 членів Народної Ради жоден депутат не проголосував проти ратифікації, що свідчить про партійну дисципліну Smer-SD, координацію офіційного курсу уряду з політикою європейських партнерів.

Акумуляванням усіх можливих стереотипів про Україну та Росію є дискурс голови парламентського Комітету європейських справ марксиста Любоша Блахи (від Smer-SD). Йому притаманна риторика про те, що «Європа заганає Росію в кут», «Захід хоче підкорити Росію своїми цінностями», «Майдан був геополітичною грою західних надпотуг», а інтерв'ю Посла України в Словаччині газеті

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

SME⁴⁶, яке містило реакцію на деякі антиукраїнські висловлювання Прем'єра, стало приводом для постійних звинувачень України. Балансує його виважена позиція голови Комітету зовнішньої політики Народної Ради Франтишека Шебей (від Most-Hid), який неодноразово висловлював підтримку Україні.

Не будучи активним політиком, Іван Міклош, тим не менш, залишається важливим *opinion maker* в Словаччині та має авторитет як колишній реформатор. На його думку про реформи в Україні орієнтуються словацькі експерти та можновладці, його сприймають як важливого інсайдера.

Що стосується мас-медіа, мейнстрімівські ЗМІ – SME, Dennik N, *Týždeň* подають в основному об'єктивну інформацію щодо подій в Україні в руслі підтримки її боротьби за свій європейський вибір та територіальну цілісність. На іншому кінці інформаційного спектру – конспірологічні *Bojovník i Zem a vek* антисемітської, антиамериканської, антизахідної спрямованості, які активно поширюють матеріали на кшталт «український фашизм».

Помітною у сфері гуманітарної допомоги Україні є діяльність і неурядових організацій, таких як «Україна–Словаччина SOS», «Українсько-словацька ініціатива», словацьких релігійних організацій (Словацька католицька благодійна організація) та ін. Академічна спільнота й експертні організації Словаччини, такі як Словацька асоціація зовнішньої політики (SFPA), Інститут стратегічної політики (Stratpol, в минулому CENAA), GLOBSEC Policy Institute, Інститут публічних справ (Institute for Public Affairs, IVO) на чолі з Григорієм Месежніковим та інші, досить потужно працюють на українському напрямі. Водночас є й відверто антиукраїнські організації, наприклад Мирні воїни (*Pokojní bojovníci*) та Словацько-російське товариство (*Slovensko-ruská spoločnosť*).

⁴⁶ *Ukrajinský veľvyslanec: Fico rozpráva ako zlý sused. 5. sep 2014. – Available at : <http://svet.sme.sk/c/7369480/ukrajinsky-velvyslanec-fico-rozprava-ako-zly-sused.html>. – Last access 15.06.2016.*

4. НАЯВНІ ТА ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ, КОНФЛІКТИ

4.1. СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНИ ЯК FAILED STATE

Відчувається, що разом із підтвердженням відданості загальноєвропейському курсу щодо України, як-то підтримка територіальної цілісності, засудження російської агресії, словацьку еліту не оминула «стомленість від України». Попри визнання поступу у деяких реформах, зокрема у банківській та фінансовій сферах, Україні закидається відсутність консолідованої політичної системи, олігархічний характер влади. Констатується, що Україна «не може собі дозволити розкіш зволікати з реформами», оскільки спостерігається недостатній прогрес у сфері децентралізації, державного управління та боротьби з корупцією⁴⁷. Очікуються конкретні приклади реформування, а також імплементація Мінських угод. Незважаючи на прогрес в енергетичній співпраці з часом загальне сприйняття України дедалі більше дрейфує в бік песимістичніших оцінок.

Ймовірність. Дуже висока. Уже закріпилась тенденція на підкреслення суб'єктивних та об'єктивних перешкод на шляху реформування України, а позитивні приклади політичних трансформацій в Україні не мають достатньої уваги.

Як уникнути? З огляду на скептичне ставлення частини словацького політичного істеблішменту щодо політичних процесів в Україні лише конкретні приклади реформування та врегулювання конфлікту на сході України можуть зняти цей скепсис. Цікаво, що Словаччина позиціонує себе як сумлінного адвоката України в ЄС, навіть за режиму Януковича, коли напередодні саміту у Вільнюсі вона підтримувала підписання Угоди про асоціацію з Україною, бо було сприйняття, що «доля 45 мільйонів українців важливіша, ніж один

⁴⁷ M. Lajčák. *Ukrajina si nemôže dovoliť luxus čakať s reformami*. – 18.1.2016. – Available at: https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/lw1ppvnScIPx/content/m-lajcak-ukrajina-si-nemoze-dovolit-luxus-cakat-s-reformami/10182. – Last access 2.06.2016.

ув'язнений політик»⁴⁸. Зараз, коли Словаччина заявляє, що введення безвізового режиму з Україною є пріоритетом її головування в ЄС, залишається апелювати, що це в інтересах як українського народу, так і самої Словаччини.

4.2. ЗАКРІПЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО НАРАТИВУ ЩОДО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ З ОГЛЯДУ НА НЕДОСТАТНЮ ПОІНФОРМОВАНІСТЬ СЛОВАЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПРО УКРАЇНУ

Як зазначалось, українська тематика не є предметом інтересу пересічного словака, сприйняття якого в умовах обмеженості інформації є некритичним. Опитування показують, що словаки мають найвищу серед країн Вишеградської четвірки довіру до Росії та найнижчу — до США. Сприйняття ж українців у Словаччині є найгіршим серед країн Вишеградської четвірки. На питання «Чи можемо ми довіряти та покладатись на Україну?» лише 17% респондентів відповіли «безсумнівно, так» чи «скоріше, так», а 44% — «безсумнівно, ні» та «скоріше, ні» (див. графік 1 на с.22)⁴⁹. Такі тенденції в суспільних настроях країни-сусіда не можуть не турбувати. Реалістичний погляд на події, що відбуваються на схід від Словаччини, обмежений вузькими колами. За результатами експертного опитування в Словаччині експерти вважають головною небезпекою України фактор російської агресії та різностороннього тиску з боку РФ, а надання Євросоюзом чіткої підтримки Україні, а також політичний та еко-

⁴⁸ Виступ на конференції *Shaping Priorities for the Slovak 2016 Presidency in the Council of the European Union: Recommendations for More Effective Democracy Support in the Eastern Partnership* Душана Дачо, Посла з питань Східного Партнерства, Міністерства закордонних та європейських справ СР (Dušan Dacho, Ambassador for the Eastern Partnership, Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, 8 червня 2016 р., Братислава).

⁴⁹ Опитування проведене в травні–липні 2015 року серед 1067 словацьких респондентів. Див.: Olga Gyárfášová, Grigorij Mesežnikov. *25 Years of the V4 as Seen by the Public*. Institute for Public Affairs, Bratislava 2016. — Available at: http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/25_Years_of_the_V4_as_Seen_by_the_Public.pdf. — Last access 11.06.2016.

номічний тиск з боку ЄС на Росію — передумовами для зростання підтримки євроінтеграції в українському суспільстві⁵⁰.

Імовірність. Висока. Незважаючи на наявність об'єктивних ЗМІ, що професійно висвітлюють інформацію, російська пропаганда падає на плідний ґрунт домислів та фобій, антиамериканських і всіляких інших сентиментів.

Як уникнути? Це питання є частиною ефективної державної комунікаційної стратегії, яка має бути спеціально підлаштована під цільову аудиторію (у даному випадку словацьку). Ситуація може змінитись, лише коли діяльність урядових та неурядових організацій на цьому напрямі досягне критичної маси.

4.3. НЕРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕВАГ, ЯКІ НАДАЄ ДВОСТОРОННЯ СПІВПРАЦЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Словаччина зайняла важливу нішу в українській зовнішній політиці завдяки енергетичному питанню, але ефекту *spill-over* — «переливу» добрих прикладів співпраці до інших сфер — небагато. Очікування на швидкі результати дії поглибленої та всеосяжної ЗВТ між Україною та ЄС, якщо вони були, не справдились — насправді спостерігається зниження зовнішньоторговельної активності. І тут проблема не обмежена лише українсько-словацькими відносинами, а має системний характер. Фахівці скаржаться на малі квоти на безмитний експорт продукції в країни ЄС, які вичерпуються дуже швидко. Звідси й обґрунтування необхідності переглянути поло-

⁵⁰ *Експертне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» у партнерстві з Інститутом громадських справ, ІВО (Словаччина). До опитування в Словаччині було залучено 31 експерта. Опитування проводилось 8–24 вересня 2014 року. Більше інформації — Євроінтеграція сприятиме внутрішнім реформам в Україні — експерти Польщі, Чехії та Словаччини. — <http://www.dif.org.ua/ua/events/evrointa-slovachchini.htm>. — Lastaccess 03.06.2016.*

ження Угоди. Разом з тим першими спостереженнями є те, що поки лише великий бізнес намагається вийти на словацький ринок, тоді як малим та середнім підприємствам бракує знань і досвіду.

Також проблемою слід вважати неефективну міжурядову комунікацію та характерну для обох країн слабку міжвідомчу співпрацю між окремими урядовими організаціями. Наприклад, словацькі співрозмовники звертають увагу на дублювання функцій деяких міністерств (наприклад, Міністерства економіки та Міністерства закордонних справ у сфері економічної дипломатії). Це призводить до розпорошення інформації та дублювання функцій різними органами влади, що в умовах відсутності чітко окресленого плану дій двосторонньої співпраці веде до фактичної відсутності координації.

Імовірність. Висока.

Як уникнути? Має бути проведена ефективніша інформаційна кампанія, спрямована на українських виробників. Необхідна злагоджена робота на всіх рівнях — додаткових адміністрацій, торговельно-промислових палат, управлінь ЗЕД при обласних державних адміністраціях, Ради експортерів та іншими — щодо інформування українських виробників про процедуру виходу на словацький ринок, отримання сертифікатів тощо.

5. РЕКОМЕНДАЦІЇ

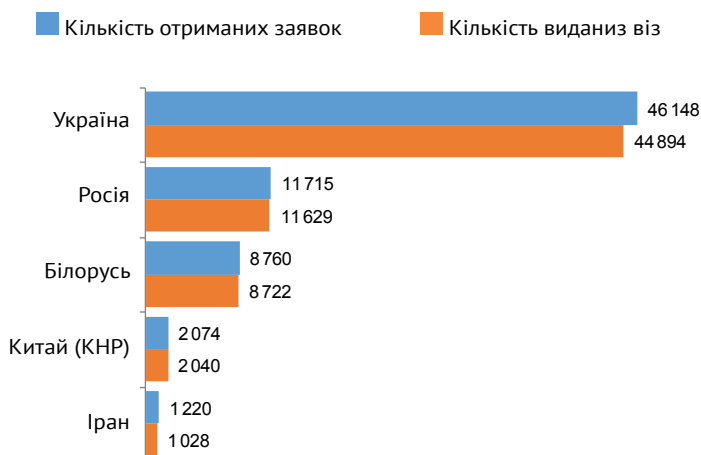
1. Ключем до розвитку українсько-словацьких відносин є їхня прагматизація, приклад чого — зростання кількості та якості політичних контактів після початку реверсного використання газогону між Словаччиною й Україною. Це той випадок, коли країни зрозуміли, що «треба дружити, бо так дешевше»⁵¹. Зараз, коли стався унікальний збіг інтересів України та Словаччини в енергетичній сфері через критичне ставлення до проекту газогону «Північний потік-2», потрібно не просто «дружити проти» та протистояти реалізації даного проекту, а й намагатись просуватись і на інших напрямках співпраці в енергетичній сфері. Що стосується проекту «великого реверсу», реалізація цієї ідеї потребує значних дипломатичних зусиль української сторони, а також відповідної нормативної бази (підписання угоди про з'єднання між національними інтерконекторами України та Словаччини, повну імплементацію Закону України про ринок газу).
2. Очевидним завданням українського МЗС є інституційне та кадрове забезпечення словацького напрямку зовнішньої політики. Очільником Посольства має бути фахівець, який знає та розуміє словацьку специфіку. Потрібно не лише обмежуватись «ручним управлінням» актуальних питань на двосторонньому порядку денному, а й синхронізувати міжвідомчу роботу, унеможлижуючи дублювання функцій чи брак координації між ними. Важливо інтенсифікувати співпрацю в рамках міжурядових комісій, звертаючись до наявного досвіду регулярнішої та ефективнішої співпраці України з іншими своїми партнерами в рамках таких комісій.
3. Україні корисний словацький досвід у сфері місцевого самоврядування з точки зору створення ефективної моделі фінансової взаємодії між центром та регіонами.

⁵¹ *Інтерв'ю зі словацьким експертом, травень 2016 року, Братислава.*

4. Між Україною та Словаччиною має бути впроваджене інтегроване управління кордоном. Завданням, яке давно очікує на реалізацію, є збільшення пропускну здатності пунктів перетину українсько-словацького кордону та запровадження спільного митного контролю.
5. У рамках загальної інформаційної кампанії України в світі має бути випрацьована кампанія, орієнтована спеціально на словацьку аудиторію. Потрібно ефективніше використовувати такі інструменти, як традиційні щорічні Дні України в Словаччині (в м. Кошице), Дні добросусідства в прикордонних регіонах, нещодавно впроваджений Словацько-Український бізнес-форум та інші.
6. Важливим для науково-освітньої співпраці та життя тисяч українців і словаків є пришвидшення внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття чинності Угоди про взаємне визнання еквівалентності документів про освіту.
7. Зусилля з боку Словаччини в період головування в Європейському Союзі у другій половині 2016 року, спрямовані на впровадження безвізового режиму між Україною та ЄС, будуть додатковим імпульсом для розбудови двосторонніх відносин у дусі довіри та партнерства.

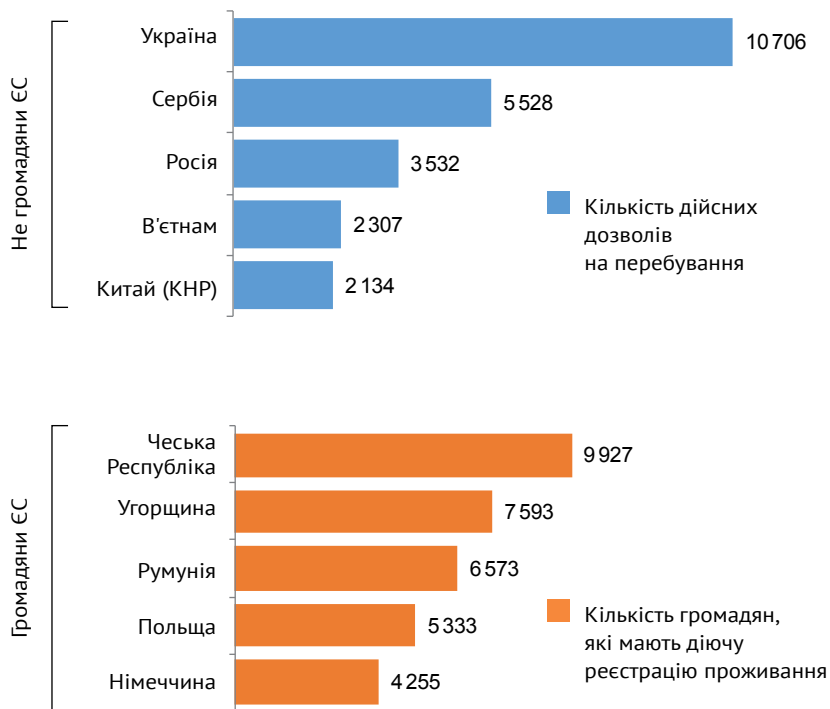
ДОДАТКИ

Додаток 1. Кількість візових аплікацій та виданих віз Посольствами Словаччини за типом віз та громадянством аплікантів (2015 рік)

Джерело: *Annual Statistical Overview of Legal and Illegal Migration in the Slovak Republic 2015.* — P.21. — Available at : http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocnky/rok_2015/2015_rocenka_UHCP_EN.pdf. — Last access 1.07.2016.

Додаток 2. Громадяни інших країн, які мають дійсний дозвіл/діючу реєстрацію проживання станом на 31 грудня 2015 року (топ-5).

Джерело: *Annual Statistical Overview of Legal and Illegal Migration in the Slovak Republic 2015.* — P.10, 13 — Available : at http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocenky/rok_2015/2015_rocenka_UHCP_EN.pdf. — Last access 1.07.2016.

ПОДЯКА

Авторка висловлює вдячність Міжнародному Вишеградському Форуму за можливість проведення дослідження в Словаччині в рамках програми V4EaP на базі відділення політичних наук Університету Коменського в Братиславі.

Також подяка висловлюється українським і словацьким експертам, які сприяли підготовці матеріалу, серед них *Александру Дулебі* (Словацька асоціація зовнішньої політики), *Роберту Ондрейчаку* (Strategic Policy Institute-Stratpol), *Людмилі Вербицькій* (Словацько-українська ініціатива), *Ганні Швачці* (Ukraine-Slovakia SOS), співробітникам Посольства України в Словацькій Республіці, *Юрію Мушці*, директору Другого Європейського Департаменту МЗС України, *Ростиславу Огризку*, начальнику відділу Центральної Європи Другого Європейського Департаменту МЗС України й усім іншим фахівцям, які на різних етапах підготовки матеріалу допомагали дослідженню. Погляди, висловлені в публікації, відображають особисту позицію авторки.

01001, Україна, Київ, вул. Еспланадна, 32 В, офіс 1
Тел. +38 044 374 03 11
e-mail: info@iwp.org.ua

www.facebook.com/pages/Institute-of-World-Policy
vk.com/public68498423
twitter.com/IWP_Ukraine

